

Media og virkeligheten

KRONIKK

Bergens Tidende
onsdag 7.
oktober 1987

Redaktør Per-Aslak Ertesvåg
spør i denne kronikken hvordan
nyhetsutvelgelsen foregår i
media.

AV PER-ASLAK ERTESVÅG

Hvorfor skrives det spaltekilometer om hvert eneste lite trekk under lønnsforhandlingene og nesten intet om inflasjonens omfordelingsvirkninger fra de relativt fattige til de rike — trass i at inflasjonen omfordeler langt større beløp enn lønnsforhandlingene? Slik spør den svenske professor Gunnar Adler-Karlsson.

Spørsmålet kunne vært utformet i en lang rekke varianter. Men essensen av dem alle er: Hvilken utvelgelsesprosess ligger bak den informasjonen mediene gir oss?

Hva gir noen nyheter forrang fremfor andre? Med hvilke mål veies betydningen av en nyhetsmelding fra Washington mot en nyhetsmelding fra Harare i Zimbabwe?

Spørsmålet leder oss inn i et av de mest ujevne og ulendte terreng i journalistens landskap.

Det er et paradoks: samtidig som pressen strever hardt for å kaste lys over hva beslutningstakere ellers i samfunnet foretar seg, hviler det en dyp mystikk over pressens beslutningsprosesser, mediens kriterier for å vurdere og behandle sitt stoff.

Selvfølgelig. Mediefolk har svar på rede hånd. Og svarene virker troverdige fordi det later til å være en nokså ensartet oppfatning av hva som gjør en nyhet til en nyhet og hva som er godt stoff — og, meget kort sammenfattet, så er nyheten særlig knyttet til det usedvanlige, det oppsiktsvekkende.

Noen, de som setter videst rammer, sier at «nyheter kort og godt er det som skjer». I praksis er rammene atskillig snevrere. Spørsmålet er om slike svar er gode nok.

Kanskje det foruroligende nettopp er at svarene er så entydige. For er det mulig at ett sett kriterier kan oppfange en virkelighet. Dette er ikke uvesentlige spør-

mål. Det handler om hvorvidt mediene makter å avspeile virkeligheten — ja, om massemediene egentlig ønsker det. Uvegerlig rettes dermed søkelyset mot dem som har den avgjørende innflytelse i beslutningsprosessen.

Fra det tidspunkt en reporter begynner å samle fakta i en sak, fram til historien eventuelt kommer på trykk, må den passere viktige kontrollpunkter som avgjør om den skal havne på en første-side eller i en papirkurv. Og denne viktige kontrollfunksjonen innehas av det som karakteristisk nok kalles gatekeepers, portvakter.

Det sier seg selv at disse gatekeepers, som tradisjonelt er redaksjonssekretærer, reportasjesjefer, nyhetsredaktører eller vakt-sjefer, har en svært sentral funksjon. Det er deres vurdering som til sjunde og sist blir avgjørende. Det dreier seg om en menneskelig vurdering. Er den holdbar?

En storavis som New York Times mottar hver eneste dag rundt to millioner ord. Og for en typisk hverdag må denne flommen tynes ned til et gjennomsnitt på 215.000 ord — mens strømmen i helgene kan svulme opp til 840.000 ord, eller, om man vil, 1500 avvisider, som en søndagsutgave av New York Times kan bestå av.

I prinsippet skjer det samme i alle nyhetsmedia, enten det nå gjelder radio, fjernsyn eller aviser. Redaksjonene mottar en mengde stoff som skal kuttes ned, bearbejdes, skrives om. Og problemet er: Etter hvilke retningslinjer? Er den frie strøm av informasjon og en levende realitet — eller er dette bare en myte for å legalisere interessene til sterke politiske og økonomiske maktgrupper i verden?

Hva slags frihet er det snakk om? Dersom en person kan velge mellom tre detektiv-thrillere i TV i stedet for to, har denne personen da mer frihet?

Det er på disse områdene noen — men ikke altfor mange — har begynt å stille nærgående spørsmål om utvelgelses-mekanismene,

ja, om selve den rolle presse og medier spiller.

Hva slags virkelighetsoppfatning er det som gjenspeiles? Og her er det slett ikke bare et spørsmål om det som presenteres er sant og rett — at artiklene som kommer på trykk er preget av nøytralitet.

Kjernen i denne problematikken er en helt annen, nemlig: hva er det vi ikke får vite? Hva ties det om? Hvilke røster er underrepresentert? Hvilke synspunkter, hvilke verdier, hvilke erfaringer er ignorert?

Selv om man kan si at norske aviser og andre medier bringer stoff også fra afrikanske og asiatiske land — så er fortsatt det kritiske spørsmål: Hva er det vi ikke får lese fra disse kontinentene?

En debatt om hvilken informasjon vi trenger og om kriteriene for utvelgelse har altfor lenge latt vente på seg. Kanskje den virkelige utfordring til dagens medier og dagens journalister er hvordan de kan forme et nytt, menings-givende verdensbilde.

I dag er store deler av verden uvirkeliggjort ved at de ikke er til stede i mediene — ikke i andre situasjoner enn når det oppstår kriser og katastrofer. — Prismet som kan samle fragmentene, er gatekeeperen.

En av redaktørene i New York Times, Leonard Harris, holdt for et par år siden et foredrag på et symposium for sosialantropologer. Der beskrev han et par trekk ved medie-utviklingen i USA som det kan være verd å merke seg.

Det ene var at i dette verdens rikeste og mektigste land finnes rundt regnet 40 millioner mennesker som knapt kan lese eller skrive. Det vil si at de ikke vil være i stand til noe så enkelt som å fylle ut et søknadsskjema om kjørelisens, for å bruke Harris' egen definisjon av tilstanden, som ifølge sakkynndige er et resultat av fjernsynets sterke grep om amerikanerne.

Harris beskrev deretter — og det er det andre poenget — hva han kalte «den nye minoritet» i USA. Og hvilken minoritet dreier det seg om? Jo, den minoritet som kan lese!

New York Times-redaktøren ga deretter følgende karakteristikk av «leseren»: En leser er en person som intuitivt innser at spørsmål nesten aldri har to sider, men har en rekke fasetter, like mange fasetter som svarmuligheter.

Må ikke dette innebære at avisenes perspektiv, fordypping,

bredde, blir en annen enn i dag? Kan vi for eksempel fortsette å usynliggjøre store deler av verdens befolkning — den som bor i u-landene og som snart utgjør 80 prosent av klodens innbyggere? Kan vi fortsette med å beskrive gårdsdagens en- og todimensjonale verdensbilde og unnlate å se samtidens mange fasetter?

Det er som om opprettholder så snevrere kriterier for hva som er nyheter og dermed viktig nok til å bli med i nyhetsbildet, gir oss ikke bare gale signaler, feilaktige oppfatninger om våre omgivelser, vår felles menneskelige identitet og våre felles problemer — det kan være med på å føre oss bak lyset også i akutte valg-situasjoner. Jo snevrere forestillinger man har om nyhetsbegrepet, desto lettere kan det være å manipulere media og dermed verdensopinionen. Ord som «kupp» vil ofte finne spalteplass, mens langsomme, dyptgripende prosesser i et samfunn kan gå upåaktet hen, skjønt de av natur kan være langt mer dramatiske.

Det klassiske eksemplet på hvordan disse trange, stereotype oppfatningene kan utnyttes til å forlede media og gi falsk informasjon til en hel verden (muliggjort fordi det var umulig å sjekke dem), er Biafras vel planlagte propaganda-strategi under borgerkrigen i Nigeria.

Her tok rebellene i Biafra kontakt med et internasjonalt sveitsisk PR-firma. Firmaet fikk i oppdrag å formidle Biafras interesser overfor massemediene.

Det vil være blåsyd å se bort fra den realitet at mediene i våre dager, enda mer enn før, er blitt en arena hvor ulike interesser ønsker å beskrive verden i sitt bilde — ideologisk, kulturelt, historisk og sosio-økonomisk.

Den som har makten over mediene, har makten over virkeligheten. Fordi mediene beskriver virkeligheten. Men mer enn det: fordi mediene delvis er med på å forme den.

Men en slik påstand skal heller ikke trekkes for langt. Det vil alltid være viktige begivenheter og understrømmer, kanskje av historisk omfang, som unndrar seg massemedias oppmerksomhet — simpelthen fordi begivenheten ikke har den karakter at den tiltrekker seg mediens oppmerksomhet.

Alle som har gått i norsk skole de par tre siste hundre årene

— og i hvilken som helst vestlig skole — har fått innpodet den enkle grunn sannhet at det eksisterer en ufravikelig lov som sier at artene konkurrerer om å overleve, «the survival of the fittest».

Denne ideen er dypt nedfelt i vår vesterlandske tenkning og vår virkelighetsforståelse.

Når vi møter problemer i samfunnet hvor det er snakk om individuell omsorg i motsetning til konkurranse, internasjonalt samarbeid som et motstykke til kamp om makt, så henvises det ikke sjelden til at dette er noe som er «nedlagt i oss» fra naturen. Det dreier seg om de dypeste og mest ekte naturinstinkter, den ytterste realitet.

Nå er imidlertid ikke dette hele sannheten. Fra biologien vet man at det i naturen slett ikke bare dreier seg om alles kamp mot alle og den sterkestes overlevelse. Tvert imot. Verken mennesket eller andre organismer ville ha overlevd uten samarbeid.

Biologien beskriver to typer eksistens: den parasittiske og den symbiotiske. Og betydningen av dette kan være nokså sentral for selve vår virkelighetsoppfatning. I det første tilfellet — hvor forholdet er parasittisk, vil den ene av to organismer ensidig utnytte den annen.

Men i det andre tilfellet, hvor vi står overfor et symbiotisk samliv — vil to levende organismer trekke gjensidige fordeler av samlivet. Det dreier seg om fordeler som de hver for seg ikke hadde kunnet skaffe seg. Det oppstår derfor et fruktbart og livgivende vekselspill mellom de to.

Det er ikke likegyldig for oss — eller for en gatekeeper — om man har den ene eller den andre virkelighetsforståelse. Ut fra to så ulike forestillinger kommer to syn på verden. Ut fra dette kan man lett komme til å fortolke, og mistolke, hva som har betydning, og hva som ikke har betydning.

Et lite epigram kan kanskje være litt tankevekkende, uansett om man tolker det som fabel eller sverger til dets naturvitenskapelige gyldighet:

Det heter seg at dinosauren ikke døde ut som art fordi den var for stor og klumpete. Hva som virkelig hendte, var at dinosaurens kommunikasjonssystem ikke lenger klarte å skape et adekvat bilde av virkeligheten som kunne danne utgangspunkt for dens reaksjoner.

Den tolkingen inneholder en lærepenge.